

Павлишина. Продовження співпраці з Закарпатським музеєм народної архітектури та побуту відбулося у 2010 році Міжнародною науково-практичною конференцією «Історія створення музеїв просто неба. Сьогодення та перспективи розвитку», присвячена 40-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту.

Від 2007 по 2011 роки музей взяв участь у проєктах «Україна туристична», «Новітня історія України. Галичина», «Україна й українці – цвіт нації, гордість країни», «Золотий фонд нації», отримано відзнаки, дипломи тощо.

У 2009 році започаткована співпраця з Регіональним музеєм ім. Фастнахта у м. Бжозов (Польща). В цьому ж році відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Історія Бжозова 2010» У 2011 році започаткована співпраця з Музеєм Замком в м. Освенціумі (Польща), а у 2012 – з Музеєм Солей Краківських м. Велічка (Польща).

На початку 2012 р. в музеї «Бойківщина» започатковано проєкт, який ознаменував новий рівень співпраці з Львівською національною академією мистецтв під назвою «Різдвяний вернісаж». Він розділений на п'ять черг виставок. Перша частина називалась «Від Різдва до Великодня» і представлена роботами викладачів Романа Василика, Любові Яцків, Костя Марковича (іконографічний цикл «Різдво») та студентів кафедри сакрального мистецтва. Друга частина називалась «Великдень»; третя – «Від Великодня до Покрови», а четверта – «Від Покрови до Миколая», а п'ята – «Від Миколая до Богоявлення».

Висновки і перспективи. Завершуючи нашу розвідку про науково-видавничу діяльність Товариства та музею «Бойківщина» 1920-1930-х років минулого століття, слід зазначити, що вони зробили вагомий внесок у вивчення та популяризацію матеріальної та духовної культури бойків. Як Товариство, так і музей розвивалися, набирали сили, і лише трагічні обставини першої та другої більшовицьких окупацій (1939-1944) брутально перервали їх плідну роботу, – адже можна тільки здогадуватися, яких би успіхів вони досягли у галузі наукового вивчення Бойківщини, якби й далі працювали у цивілізованих умовах. Тому й надалі ми повинні продовжувати дослідження бойківських теренів, зберегти культуру бойків для прийдешніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акт від 10.10.1954 р. На основі розпорядження Міністерства культури УРСР № 19-5/366 «Про передачу експонатів Львівському державному музеєві українського мистецтва, Стрийському краєзнавчому музеєві та Дрогобицькому історико-краєзнавчому музеєві».
2. Літопис Бойківщини (1931 – 1939). – Ч.1-11.
3. Українське народне малярство XIII-XX століть: світлими народних митців: Альбом/ Авт.-упоряд.: В. І. Свенціцька, В. П. Откович. – К.: Мистецтво, 1991. – 304 с.: іл.
4. Рабій Ю. Княжий город Самбір. – Львів-Самбір-Ютика, 1999. – 442 с.
5. Патріарх Димитрій (Ярема) Іконопис Західної України XII-XV ст. Львів: Друкарські куншти, 2005. – 502 с.: іл.
6. Гелитович Марія. Святий Миколай з житієм. – Львів: Свічадо, 2008. – 152 с.: іл.
7. Марія Гелитович. Ікони Старосамбірщини XIV-XVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – Львів: Свічадо, 2010. – 239 с.: іл.

УДК 025.85:371.31

Леся ДЗЕНДЗЕЛЮК,

старший викладач кафедри графіки та дизайну друкованої продукції Української академії друкарства, науковий співробітник відділу реставрації Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, м. Львів, Україна

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ФАКТОР НАВЧАННЯ ФАХОВИХ РЕСТАВРАТОРІВ

Дзендзелюк Л. С. Матеріально-технічне забезпечення як необхідний фактор навчання фахових реставраторів. Становлення й еволюція основних етапів реставраційної діяльності значною мірою залежить від матеріально-технічної бази. У статті розглядаються усі напрямки реставраційної практики, спрямованої на збереження, консервацію, продовження життя, покращення експлуатаційних властивостей та естетичного вигляду пам'яток писемності та друку. Наводяться основні реставраційні процеси, яких навчають в Українській академії друкарства, та відповідні засоби і устаткування, застосовувані у різних реставраційних осередках України, Польщі і Росії.

Ключові слова: реставрація, консервація, збереження, стародруки, гравюри, рукописи.

Дзендзелюк Л. С. Материально-техническое обеспечение как необходимый фактор обучения профессиональных реставраторов. Становление и эволюция основных этапов реставрационной деятельности в значительной степени зависят от материально-технической базы. В статье рассматриваются все векторы реставрационной практики, направленной на сохранение, консервацию, продление жизни, улучшение эксплуатационных свойств и эстетического вида памятников письменности и печати. Приводятся основные реставрационные процессы, которых обучают в Украинской академии книгопечатания, и соответствующие средства и оборудование, применяемые в различных реставрационных центрах Украины, Польши и России.

Ключевые слова: реставрация, консервация, сохранение, старопечатные книги, гравюры, рукописи.

Dzdzelyuk L.S. Logistical support as a necessary factor in training professional restorers.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in formation and evolution of the main stages of restoration activities largely depends on the material and technical base.

Objectives. The objectives of this study are to emphasize the need for modern professional equipment and high quality materials for teaching professionals restoration business.

Methods. So far this method has been applied to.

Results. The results of the research support the idea that all areas of restorative practices aimed at the preservation, conservation, prolong life, improve performance and aesthetic properties of monuments of writing and printing.

Conclusions. The present results are significant in the basic restoration processes, which studied in Ukrainian Academy of Printing, and related tools and equipment used in various restoration centres of Ukraine, Poland and Russia.

Keywords: restoration, conservation, preservation, old prints, engravings, manuscripts.

© Дзендзелюк Л. С., 2014

Постановка проблеми. Українська академія друкарства плекає не лише фахівців зі створення друкованої продукції, а й реставраторів – спеціалістів у справі збереження пам'яток писемності та друку. Підготовка високопрофесійного сучасного спеціаліста певною мірою залежить від матеріально-технічного забезпечення майстерні, в якій набувають практичних навиків. Предметами реставрації стають насамперед експериментальні зразки, зазвичай, це документи (книги, карти, рукописні аркуші, рисунки і т. ін.) ХХ ст. На них студенти відпрацьовують основні операції, які є важливими й при реставрації раритетних пам'яток. Однак реставрація рукописних книг, інкунабул, палеотипів, стародруків, гравюр займає вищий щабель, є особливо відповідальною, адже будь-які помилки неприпустимі, бо призводять до втрати унікальної інформації.

Матеріали, використані при створенні пам'яток різного часу, мають відмінну природу, а отже, потребують спеціального реставраційного підходу. Тому важливі дослідження, проведення фізико-оптичних, фізико-хімічних, а також, що не менш важливо, й історико-мистецтвознавчих досліджень. Старе чутливе ремесло, яким реставрація була кілька століть тому, трансформувалося у складну наукову діяльність, яка передбачає використання різноманітного обладнання і новітніх матеріалів, а отже, актуальним стало вивчення сучасної реставраційної технічної і матеріальної баз світового масштабу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розробки та апробації спеціалізованого реставраційного обладнання присвячено лише кілька вітчизняних публікацій [1-4], однак вони включають обмежений перелік устаткування та інструментів, які здебільшого використовують в інтралігаторській справі. Дещо ширший реставраторський арсенал знаходимо у каталогах, виданих у Польщі [5-8]. Окремі згадки про застосування деякого обладнання та тих чи інших матеріалів зустрічаємо в спеціалізованій літературі з питань збереження рукописних документів і книг. У певних робітнях за рубежом автором зафіксовано саморобне обладнання, яке заслуговує уваги, позаяк дозволяє прискорити та спростити реставраційні процеси, але, на жаль, ще не описане в літературі.

Мета. Акцентувати увагу на необхідності використання сучасного професійного обладнання та високоякісних матеріалів при навчанні фахівців реставраційної справи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо основні етапи роботи реставратора, акцентуючи увагу на необхідному обладнанні. Для фотографічної фіксації стану документа до, під час та після реставрації необхідний *цифровий фотоапарат*. Збільшене цифрове зображення допомагає розпізнати ледь помітні (згасаючі) написи чи інші дрібні деталі. Візуальний огляд краще здійснювати за допомогою *лупи*, враховуючи, що особливо забруднені ділянки часто приховують інформацію, важливу для реставратора. Сьогодні на ринку маємо кілька різновидів стаціонарних чи мобільних ламп з лупою, що, безперечно, знаходять своє застосування.

Мікологічні дослідження можна здійснити завдяки відбору проб спеціальною *петлею* чи скальпелем і вирощуванню мікроміцетів у простерилізованих *чашках Петрі* зі стерильним живильним середовищем (наприклад сусло-агаром) при заданому температурному режимі, сприятливому для росту грибів. Для цього необхідні *стерилізатор* (автоклав) і *термостат*. Ідентифікацію грибів здійснюють через огляд зразків міцелію під *мікроскопом*.

Дезінфекційну обробку уражених об'єктів проводять у спеціальних *екологозахисних камерах*. З цією метою можна використовувати і *ексикатор*.

Паперову основу документів досліджують на тип та довжину волокон, для чого також необхідний *мікроскоп*. Тестування показника кислотності чи лужності матеріальної основи неможливе без відповідних індикаторних засобів. Зручним і найменш руйнівним для раритетних пам'яток є *pH-олівець*, який без втрат дозволяє діагностувати навіть малодоступну ділянку об'єкта. Спеціальним *pH-метром* з контактним електродом тестують краплю, нанесену на досліджувану поверхню. При можливості вилучення клаптика матеріалу для отримання водної витяжки з цією метою застосовують лабораторні pH-метри.

Чималу допомогу для отримання об'єктивної інформації про об'єкт і стан його збереженості дають дослідження з використанням оптичного випромінювання. Колір свічення, яке виникає під дією ультрафіолетового опромінення залежить від хімічного складу освітлюваної речовини. В УФ-променях добре виявляються і згаслі написи, нанесені залізо-галовим чорнилом, а також фарбами, які містять сполуки заліза, солі хрому, свинцю, ртуті тощо. Як джерело УФ-променів використовують *ртутно-кварцові та люмінесцентні лампи*. Опромінення в інфрачервоному діапазоні випромінювання дозволяє виявити написи чи малюнки під шаром бруду, розрізнити поживтіння різного характеру. Тому корисною буде *установка з ІЧ-променями*. Звичні *лампи розжарювання чи денного світла*, що забезпечують підсвічування аркуша допомагають виявляти філіграні. Для цього можна скористатись і *світловою панеллю*, яка є незамінною при реставрації книг без розшивання блоку.

Одним з аспектів підбору реставраційних матеріалів, якими замінюють відсутні автентичні, є дотримання певних характеристичних показників. Серед них – товщина матеріалів, яку можна контролювати *індикаторним товщиноміром*. За відсутністю матеріалу необхідної товщини реставратори вдаються до нашарування тонких чи розщеплення більш товстих матеріалів. Варто згадати трудомістку працю з потоншення шкіри в інтралігаторській справі. Механічне зрізання спеціальними *шерфувальними ножами* значно пришвидшує і полегшує *пристрій для шерфування шкіри* (шерфікс). Для потоншення країв пергаменту при формуванні латок необхідна *бормашина* з різними наконечниками.

При роботі з пам'ятками, основою яких є пергамент, для його пластифікації бажане поступове зволоження у туманному середовищі (зависі з дрібно-

дисперсних крапель). Для цього застосовують спеціальний *купол*, прилаштований до *вакуумного стола*.

Механічне очищення реставраційних об'єктів безпечно проводити у спеціально відведених місцях, адже відбувається шкідливе для здоров'я реставратора забруднення повітря. Помічним при цьому є спеціальний *портативний захисний ковпак* або *ящик-бокс*, що відгороджує робочий (запорошений) об'єм від людини, а прилаштований *порохопоглинач* забезпечує локальне очищення простору. Варто згадати й малопотужний *порохопоглинач*, завдяки якому здійснюють поаркушеве очищення. Досконала для очищення паперу, пергаменту й інших поверхонь *електрична гумка*. Видалення плям з паперу передбачає застосування органічних розчинників, що є леткими і шкідливими для працюючого. Тому подібні операції слід здійснювати у *втяжній шафі*. Іноді плями можна усунути лише при загальному відбілюванні документів. Застосування активних реагентів сьогодні відходить на другий план. Розробники реставраційного обладнання – творча група спеціалістів Українського науково-дослідного інституту поліграфічної промисловості імені Т. Г. Шевченка створили експериментальну *установку для світлового відбілювання*, яка була успішно апробована реставраторами Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Усунення непрофесійних латок старої реставрації полегшує *паровий пістолет*, завдяки якому можна направити струмінь пари в конкретне місце. Вилучення шару старого клею з корінця книги неможливе без стискання корінцевої частини блоку. *Пристрій для обтискування книжкових блоків* запобігає попаданню вологи на аркуші. Цей пристрій також використовують і при проклеюванні та стабілізації корінця книги.

Виконання таких процесів, як заповнення втрачених фрагментів аркушів, скріплення тріщин, розривів, заломів, виконання дублювання паперу на нову основу полегшує *реставраційний стіл з підсвічуванням*. При роботі на ньому реставратор бачить поверхню пошкодженого аркуша, що знаходиться під реставраційним папером і це, відповідно, дозволяє акуратно і впевнено виконувати необхідні операції.

Зазвичай, реставрація паперу потребує зволоження, промивання у протічній воді, для чого необхідні *пульверизатор* та спеціальні *ванни-кювети*, а опісля – сушіння чималої кількості аркушів на повітрі, що зручно здійснювати на *стелажі з відкидними полицями*.

Швидко локальне хімічне оброблення, промивання та просушування гравюр, рукописів, карт можливе за допомогою *стола низького тиску* (вакуумний стіл). Він полегшує також процес дублювання пам'яток великих форматів, сприяє їх розпрямленню. На такому столі зручно заповнювати втрати пульпою, попередньо приготованою за допомогою *міксеря*.

Численні дрібні втрати на аркушах потребують тривалого часу для заповнення. Пришвидшити про-

цес можна, використовуючи *доливу машину*. З її допомогою можна дорошувати і покрайні втрати обгорілих документів.

Для досягнення рівномірності площини відреставрованих аркушів їх витримують між допоміжними матеріалами (сукнами, картоном, папером) при висушуванні під навантаженням у *ручному гвинтовому пресі*. Його ж використовують і для обтискування книжкових блоків та виконання холодного блінтового тиснення. За відсутності пресу реставратору варто заpastись *набором дощок*. Для місцевої фіксації на реставраційних об'єктах застосовують *мішечки з піском, біндери*, або ж *магніти*, що притягуються між собою крізь сам об'єкт і поверхню, на якій він розташований. Аркушеві документи великих форматів (гравюри, карти, плакати, афіші), які за розмірами не входять в жодний прес, сушать методом фіксації (приклеювання допоміжними стрічками) в розпрямленому вигляді на великих *дерев'яних планшетах* з натягнутою тканиною. Такі пристосування зручні завдяки можливості утримання об'єктів у вертикальному стані і не займають великої площі у приміщенні. Прикріплення і натягування тканини на дошку як у цьому випадку, так і для приготування дублювальної основи для карт полегшує застосування *степлера*.

Тестування вологості об'єктів зручно виконувати *гігрометрами зі щупами*, позаяк вологість у приміщенні вказує *вологомір*, що важливо для дотримання вологісного режиму при збереженні пам'яток. Підсушування можна прискорити з допомогою холодного потоку побутового *фену*. Його ж використовують для полегшення вилучення липкої стрічки з паперу, однак у цьому випадку потрібен теплий потік повітря. Приклеювання фільмопласту (спеціальної стрічки з клейким покриттям) можна здійснити з допомогою *каутера з терморегулятором*, іноді, якщо дозволяє площа, для цього застосовують *праску*. Каутер полегшує й виведення воскових плям з паперу, припрасовування дрібних латок у випадку реставрації «на сухо», вкладання і приклеювання смужок шкіри на ребрах кришок оправи.

Приєднання зшитків книги до опор (шнурів, ременів, тасьм) здійснюють на *живному верстаті*, що забезпечує належний натяг опор. Заокруглити корінець об'ємної книги легше, застосовуючи при формуванні книжкового блоку спеціальний *розсувний брус*. Вирівнювання обрізів блоку виконують *гобелем*. Позолочення обрізів здійснюють при застисканні книжкового блоку у *верстаті для оздоблення*. Інколи обрізи декорують у техніці *накрапу*, що зручно виконувати за допомогою *аерографа*. Його ж використовують і при виготовленні мальованих паперів для покриття складених оправ.

Обрізання книжкового блоку можливе за наявності *гобеля*. Зауважимо, що у реставрації обрізають лише нарощені матеріали, не змінюючи автентичність пам'яток. Для палітурних робіт, зокрема для нарізання картону, необхідний *різак-гільйотина*, для полегшення згину картону – *механічна біговка*, для вирізання заокруглених кутів – *спеціальний різак*, для просверлювання отворів – *дріль*, для

затискання склейки дощок – *струбцини*. Своєрідного обладнання вимагає декорування оправ. При реконструкції оправ іноді виконують тиснення золотом з кліше, виготовленого за аналогом відбитку на існуючих примірниках книги. Для цього користуються *пресом для позолотних робіт*, а також комплектом ручних інструментів інтролігатора: *штрихувальними ножами* для оброблення поверхні шкіри, *металевими лінійками та кутниками* для розмічувальних робіт, *філетами, колісними басмами* для виконання тиснення, які необхідно нагрівати на *електричній плитці*.

Варто зауважити, що для здійснення реставраційних робіт необхідно готувати ряд розчинів та композицій. Для їх точного дозування необхідний набір *градуйованого лабораторного посуду, технічні ваги*. Зазвичай використовують дистильовану воду, для приготування якої потрібен *дистильатор*. Виготовляють клеї, нагрівають до певної температури розчини на *водяній бані*, перемішуючи *магнітною мішалкою*, а зберігають їх у *холодильнику*. У ньому ж виморожують мокрі об'єкти, які не підлягають миттєвому просушуванню.

Висновки і перспективи. Раніше у реставраційних майстернях застосовували пристрої, виготовлені власне працівниками чи майстрами-умільцями, сьогодні сучасний реставратор книжкової спадщини має змогу працювати на професійному обладнанні. Належне реставраційне оснащення дозволяє підвищити ефективність заходів зі збереження документів, якість консервації і реставрації пам'яток історії та культури, а також сприяє зростанню професійного рівня спеціалістів у галузі реставрації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзендзелюк Л. С. Нові підходи до реставрації книг та документів / Л. С. Дзендзелюк, Л. М. Льода, Б. С. Макаровський, М. Д. Ільчишин // *Современные направления теоретических и прикладных исследований*, 2007: сб. науч. трудов по материалам междунар. научно-практ. конф., Одесса, 15–25 марта 2007 г. – Одесса: Черноморье, 2007. – Т. 19. – С. 81–83.
2. Макаровський А. Деякі аспекти реставрації раритетних оправ / Андрій Макаровський, Любов Льода, Михайло Ільчишин, Елеонора Тимошенко // *Друкарство*. – 2006. – №1 (січ.-лют.). – С. 57–59.
3. Макаровський Б. С. Інноваційні технології в консервації документів / Б. С. Макаровський, М. Д. Ільчишин, Л. С. Дзендзелюк, Л. М. Льода // *Полиграфический курьер*. – Харків, 2007. – № 6 (41) (июнь). – С. 6–7, 5 іл.
4. Романюк М. Раритетним виданням – друге життя / М. Романюк, М. Ільчишин, Л. Льода, Б. Макаровський // *Бібліотечна планета*. – К., 2007. – № 2. – С. 10–13.
5. Konserwacja. Profilaktyka. Katalog produktów. – Kraków, [b.r.]. – 100 s.
6. Ramy Kultury.pl. Meble i urządzenia konserwatorskie. – Режим доступу: www.ramykultury.pl
7. Restauro-Technika.- Toruń, [b.r.] – Katalog nr 5. – 104 s.
8. Restauro-Technika. – Режим доступу: www.restauro.com.pl

УДК 72.04:73(477-25)

Андрій МАРКОВСЬКИЙ,
аспірант Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ, Україна

ВІД МОДЕРНУ ДО СОЦРЕАЛІЗМУ: СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ В АРХІТЕКТУРІ КИЄВА

Марковський А. І. Від модерну до соцреалізму: синтез мистецтв в архітектурі Києва. Синтез пластичних мистецтв та архітектури на теренах СРСР та УРСР, як його складової частини, в 1910–1930-х роках. Зміна течій від модерну до авангарду; план монументальної пропаганди та рух до неокласики.

Ключові слова: модерн, конструктивізм, неокласика, синтез мистецтв.

Марковський А. И. От модерна до соцреализма: синтез искусств в архитектуре Киева. Синтез пластических искусств и архитектуры на территории СССР и УССР, как его составной части, в 1910–1930-х годах. Изменение течений от модерна до авангарда; план монументальной пропаганды и движение к неокласики.

Ключевые слова: модерн, конструктивизм, неокласика, синтез искусств.

Markowski A. From Modernism to Socialist Realism: synthesis of arts in architecture of Kyiv.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in the synthesis of visual arts and architecture on the territory of the USSR and the Ukrainian SSR, as its component part, in 1910–1930's.

Objectives. The objectives of this study are to determine the plan of monumental propaganda and progression to neoclassicism.

Methods. So far this method has been applied to.

Results. The results of the research support the idea that Changing movements from Art Nouveau to avant-garde.

Conclusions. The present results are significant in the first stage artists and sculptors biased approaching of architectonic forms, plastic arts tended to architecture, two decades already cluttered architecture and sculptural plasticity supergraphic of mosaics and murals.

Keywords: Art Nouveau, constructivism, neoclassic, the synthesis of the arts.

© Марковський А. І., 2014